

«Микола Олексійович Лукаш був генієм, – писав про свого товариша визначний український поет та перекладач єврейського походження, член Міжнародного ПЕН-клубу Мойсей Фішбейн. – Таких постатей, як Лукаш, я не знаю в жодній нації світу, включно з єврейською. Мені пощастило: це була найближча мені людина в Україні». Так, він був українським генієм, чие життя складалося з неймовірних легенд. Судить самі...

ЛЕГЕНДИ Й ПРАВДА ПРО ЛУКАША

Народився в Кролевеці на Сумщині 19 грудня 1919 р. на день Святого Миколая, тож назвали хлопця Миколою, хоч друзі частіше називали ЛукАш. Батько Олексій Якович був зі старої козацької родини. Предок – запорізький козак, котрий після зруйнування Січі переселився до Кролевеця. Відомі пращури-шляхтичі: і адмірал, і статський радник, і поліглот, і меценати, й ерудити. Мабуть, дещо передалося Миколі на генетичному рівні. Олексій Якович відслужив у царському війську, працював прикажчиком у купця Івана Ринді, за советів був і чорноробом, і вантажником, і візником. У час голодомору 1919-1921 рр. батько переховував родичів – «ворога народу», за що родину Лукашів розкуркулили: виселили з хати, забрали коня, реманент. Від голосінь матері у Миколки стався переляк. З того часу батько перестав відмовлятися від чарки і важкою рукою припечатував нащадків. Чи не тому хлоп'я до чотирьох років було німим? Лукаш згадував: «Я все розумів, але сказати нічого не міг».

Мати Василина (Васса) Іванівна Онисенко – з шляхетсько-козацького роду, онука дядка, була надомницею-ткалею (у містечку Кролевець багато майстрів спеціалізувалося на ткацтві кролевецьких рушників), виховувала п'ятьох дітей. Йй теж ніколи було бавитися з малим. Миколу врятував від німоти дядько Дмитро Онисенко, який щодня читав дитині книжечки, розмовляв, бо вважав, що з такими розумними очима не можна бути німим.

За іншою легендою: Миколку вкрали цигани...

до Кролевеця. Підчас авіанальоту отримав страшне поранення в раніше ушкоджену ногу. І - нова легенда: до хати важкопораненого 22-річного хлопця зайшов офіцер-угорець і сказав угорською, мовляв, недовго цьому бідакові лишилося мучитися від гангрені... На що Микола відповів йому чистою, як сльоза, угорською. Вражений офіцер допоміг Лукашеві з лікуванням. Після одужання Микола працював перекладачем у місцевій комендатурі, допомагав утікачам із примусових робіт – давав їм адреси крівок УПА. З поверненням радянських військ у 1943 р. Лукаша забрали до діючої армії на аеродром у Харкові, де він отримав друге поранення.

на Лукашева «бомба» – перший повний український 660-сторінковий «Декамерон» Боккаччо, перекладений з оригіналу.

У 1956 р. за рекомендаціями М. Рильського, М. Терещенка Микола Лукаш став членом Спільки Письменників України. І хоч з роками все дужче дошкуляв ревматичний біль у руках, що не дозволяв тримати пера, друкувати на машинці, Лукаш із 20 мов переклав понад 1000 видатних творів світової літератури від 100 авторів. Тричі його висували на здобуття Шевченківської премії і тричі кандидатуру відхиляли.

Як згадують товариші та племінниця перекладача, для Миколи Лукаша була характерною життєва безпорадність. До одягу був байдужий. Ходив у старому пальто або костюмі спортивного крою. У отриманій ним однокімнатній квартирі викинув газову плиту, щоб розмістити більше полиць із книгами. Отримуючи великі гонорари, завжди був без грошей. Ніколи не готував вдома, натомість снідав у кафе ресторану «Театральний», а обідав у ресторані «Інтурист», де насолоджувався тим, що міг чути «живу» іноземну мову. Епатажний дивак, який не пам'ятав номера свого телефону: «Я собі не дзвоню». Геній перекладу – дуже виправний шахіст у парку Шевченка,

29 серпня двадцять вісім років тому пішов у вічність славетний український перекладач та мовознавець, унікальний поліглот Микола Лукаш, уродженець міста Кролевець Сумської області

УНІКАЛЬНИЙ перекладач і дивак

публічно підтримав автора й написав листа до Президії Верховної Ради УРСР, голові Верховного суду УРСР, прокуророві УРСР, а копію – президії Спільки письменників, де просив дозволити йому відбувати покарання замість Дзюби, бо той хворів на сухоти. Цей лист – неперевершено інтелегентний стьоб Дон Кіхота: «У зв'язку з тим, що я, нижчепідписаний, цілком поділяю погляди літератора Дзюби Івана Михайловича... прошу ласкаво дозволити відбути замість вищеназваного Дзюби І. М. визначене судом покарання...»

Авторитарно-бюрократична машина відреагувала оперативно: перекладача «за порушення статуту» було виключено зі Спільки письменників, запероторено під домашній арешт. Довгенько біля Лукашевого під'їзду стояв пост міліції, що не пропускав до нього нікого. Майже 20 років інтелектуал не міг друкуватися, не мав стабільного заробітку. Два десятиліття ерудит світової слави носив на барахолку безцінні книжки, ходив голодним: бідність, самотність, неприкаяність довели до гранчака. Нерідко його «випадково» зустрічав Григорій Кочур із Чернігівщини, запрошував перекусити.

Поновили Миколу Лукаша у Спільці письменників тільки у 1986-му році. Якраз напередодні смерті. На той час він з натхненням перекладав «Дон Кіхота» Сервантеса...

Варто зазначити, Миколі Лукашеві першому в Україні вдалося повністю перекласти «Фауста». За цей переклад бралися Іван Франко, Михайло Старицький, Дмитро Загул, але подужати всю поему Гете ніхто не зміг – далі першої частини жоден із них не просунувся. Лукаш працював над «Фаустом» 18 років... А «Бал в опері» Юліана Тувіма, поему, що сатирично зобразила польське суспільство, взагалі, вважали за твір, який годі перекласти. Але Лукашу й це вдалося!

ворило, але ромською, згодом українською, російською, польською, німецькою; самостужки вивчило ідиш. Коли циганки хотіли йому ворожити, відмовлявся «по-їхньому», і та відповідь білого чоловіка циганок повсякчас шокувала. Далі навчання в школі, чорний Голодомор. Дуже любив читати, але де взяти газу? От і читав при вуличному ліхтарі, при місячному світлі, економив, втрачаючи зір; а пережиті голодомори породили звичний перелом кісток ноги.

У школі-семиріччі хлопець опанував французьку, німецьку та англійську. По закінченні вступив до історичного факультету Київського університету, підробляв перекладачем у «Архіві давніх актів». Сподобалася Миколі однокурсниця Файна, напівеврейка – напівгрузинка, запросила його до себе. А бабуся їй на ідиш: мало нам твого тата-грузина, ще цей «гой»! На образі Лукаш відповів давньоєврейською, потім на ідиш. Бабуся остовпіла, а хлопець гордо пішов геть. І знову кохання: одеситка Олена Біличенко вразила парубка сміливістю, сексапільністю. Він ладний був їй небо прихилити, а вона над ним просто сміялася. Після першого курсу – із розбитим серцем – Лукаш покинув навчання, узяв академію, подався викладати у сільській школі на Київщині. За рік зміг повернутися до навчання – поновився на філологічному факультеті, щоб учитися разом із Оленою. Пізніше Лукашева пасія чотири рази брала шлюб, а Микола до кінця життя залишився холостяком.

Кажуть, що навчаючись в університеті, він жив на стипендію і свої невеликі заробітки (шукав історичні матеріали в архівах для історика Костя Гуслистога, перекладав їх з латини і польської на українську). На зароблені гроші купував книги. Тоді в букіністичних крамницях можна було за безцінь придбати «конфіскації» – унікальні бібліотеки репресованих українських письменників і науковців.

На початку війни Миколу Лукаша погнали рити окопи довкола Києва. Далі евакуація до Харкова, де здібний юнак на решті спромігся завершити свій переклад «Фауста» Гете. Згодом із Харкова – пішки

у Харківському педагогічному університеті іноземних мов, пізніше викладав у ньому ж німецьку та французьку мови. І хоч страшенно бідкався, що через воєнні катаклізми втратив уже зроблений поетичний переклад «Фауста», все ж згодом відновив роботу над ним. Працював усюди: у кімнатці гуртожитку, у «зйомному кутку» на Журавці, на канапі, наданій директором НДІ лісівництва, за «власним» столиком у науковій бібліотеці.

Згодом Лукаш завідував відділом поезії в журналі «Всесвіт», а з якогось часу абсолютно й повністю віддався перекладу «Фауста» Гете. «Вимовиш оці слова – перекладач, художній переклад, – і мимоволі на думку спадає Микола Лукаш, так, ніби в його імені самі ці терміни персоніфікувалися. Перекладач такого діапазону – рідкісне явище не лише в українській, а й в будь-якій іншій літературі», – писав про колегу й товариша перекладач і літературознавець Григорій Кочур.

У 1989 році редакція журналу «Всесвіт» заснувала щорічну премію імені Миколи Лукаша – Arts Translationis за найкращі переклади й перекладознавчі праці, опубліковані упродовж року на сторінках журналу. У Львові іменем Миколи Лукаша названо вулицю. А в Сумах та Кролевіці – ні!

ЕПАТАЖНИЙ ДИВАК І ГЕНІАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ

Лукаш – один із небагатьох у Радянському Союзі, хто перекладав із мови оригіналів, а не з російських текстів. І робив це по-білому, без чернеток, виявляючи феноменальне лінгвістичне обдарування й дивовижну ерудицію. Його ще за життя називали найталановитішим перекладачем України. У 1955-му видав друком роботу свого життя – на 500 сторінок – «Фауст» Гете, що приніс митцю вічну славу. Наступ-

Поховання Миколи Лукаша на Байковому кладовищі

азартний шанувальник доміно й більярду в Маріїнському парку, вишуканою українською лаявся із завсідниками, забиваючи «козла». Обожнював скандувати «Ки-їв!» на стадіоні «Динамо».

На вмовляння сестри Ганни одружитися відповідав, що не зможе розриватися між двома пристрастями: роботою та коханою дружиною, а отже віддає перевагу роботі. А працював Лукаш до самозречення.

ДОН КИХОТ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ «ІНТЕР'ЕРІ»

Заслуговує на увагу ще один епізод, що добре характеризує Миколу Олексійовича. У 1973-му публіциста-дисидента Івана Дзюбу за статтю «Інтернаціоналізм чи русифікація?» засудили до 5 років ув'язнення і 5 років заслання. Микола Лукаш

що герої в його перекладах ставали надто українськими, за те, що його роботи не відповідають російській традиції перекладу «високим стилем». Що ж, саме за цей талант перекладача Лукаша цінуватимуть вдячні нащадки. «У ті роки Лукашевого «Фауста» читала вся інтелектуальна Україна, – згадує в мемуарах поет Дмитро Павличко. – У нього Тувім українською мовою звучав краще, ніж в оригіналі, така іронія виблискувала з кожного речення перекладу, що я був зачарований тим усім. Лукашева мова – як небеса, побачені в телескоп, міради слів, які годі спостерігати простим оком, виступають у його мові зі своїм глибоким світлом».

М. Лукаш переклав українською «Мадам Боварі» Флобера, лірику Шиллера, «Декамерон» Боккаччо тощо. «У Радянському Союзі твори світових класиків, які дозволялося перекладати, перекладали національними мовами не з оригіналу, а тільки з російської, – згадує мовознавець Олександр Пономарів. – Але Лукаш перекладав лише з першотвору! Особливо уваги заслуговує його переклад «Декамерона», зроблений архаїчною українською мовою XVII–XIX ст. До всіх приказок і афоризмів Боккаччо він знайшов точні українські відповідники».

Лицар слова, видатний мовознавець, укладач мовних словників, заради жарту, але дуже відповідально й прискіпливо, усе життя збирав матеріали для словника «Моя матюкологія». Запевняв, що, скажімо, на означення «жінки інтимної професії» добрав 286 синонімів.

29 серпня 1988 року Микола Олексійович Лукаш помер у київській клініці від онкології. На могилі великого перекладача, українського мовознавця й поліглота пам'ятник власним коштом спорудила його шанувальниця. А жодна влада в Україні не спромоглася навіть на меморіальну табличку...

*За краєзнавчими матеріалами
Ганни ЧЕРКАСЬКОЇ,
краєзнавця, вчителя, журналіста,
м. Запоріжжя*